MEDIAMAKONDA KIBERJINOYATLAR DARAJASI

Erkinboyeva Sabohat Elmurodovna
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Anontatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda global axborot maydonida kiber makon bilan bog‘liq kiberjinoyatlarga qarshi kurashishning zamonaviy tendensiyalari, internet tarmog‘i orqali sodir etilayotgan qonunbuzilishlarning oldini olish, ijtimoiy sohaning huquqiy asoslarini mustahkamlash, axborot texnologiyalaridan foydalanib amalga oshirilgan jinoyatlarni o‘ziga xos xususiyatlari, kiberxavfsizlikni ta’minlashda davlat idoralari va xususiy tashkilotlarning o‘rni. Jumladan, kiberxavfsizlikning bugungi kunda davlat hayotida uning xavfsizlik masalasidagi ahamiyati hamda uni rivojlantirish, kiber hujumlardan himoyalanish holati bo‘yicha zamonaviy intellektual kadrlar masalasi shuningdek, internetda sodir etilayotgan bugungi kundagi jinoyatchiliklar. Ya’ni, bu turdagi firibgarlik, o‘g‘rilik jinoyatlarining hozirgi kundagi holati, dinamikasi hamda statistik holatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar Kiberxavfsizlik; kiberhujum; kiberjinoyat; kiberterrorchilik; kompyuter virus: globallashuv; zamonaviy texnologiyalar; su’niy intellect; kompyuter texnologiyalari; fishing; virtual olam; online bozor; internet; “Odnoklassniki”, “Facebook”, “Instagram”, “Twitter”, “VKontakte”.

Bugungi kunda globallashuv jarayoni albatta insonlarninmg bilim salohiyati balki ushbu salohiyat orqali texnalogiyalarning rivojlanib borishi uchun keng zamin yaratmoqda. Mamalaktimizda axborot texnalogiyalarini keng joriy etish hamda yoshlarni kompyuter sohasida yetuk bilim salohiyatli kadr bo‘lib yetishishlari uchun keng imkoniyatlar muhtaram Prezidentimiz tomonlaridan yaratilib berilmoqda. Respublika miqyosida IT markazlar hamda IT Park lar tashkil etilgan bo‘lib bular o‘z navbatida yetuk salohiytatli kadrlarni jamiyatimizga yetkizb berishmoqda desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi. Prezidetimiz tomnidan ilgari surilgan „1million dasturchi” loyihasi ham bugungi kunda mamalakat tomonidan e’tibor qaratayotganidan darak beradi. Shuni inobatga olib biz yosh avlod bu imkoniyatlardan to‘g‘ri xulosa qilgan holda amaladagi

bilimlarni egallashimiz shuning dek bugungi kundagi axborot xavfsizlik qiodalariga to‘liq amal qilsak albatta maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Bugungi kundagi tahlikali zamonda Axborot sohasida juda ko‘plab jinoyatlar sodir etilmoqda. Yoshlarimiz ijtimoiy taermoqlardan samarali foydalanish o‘rniga ulardan boshqa ko‘ngil ochar o‘yinlar hamda turli xildagi mazmunan ummuman insongarchilik madaniyatni kemiruvchi, ma’naviyatni mutlaqo o‘zgartiruvchi g‘oyalar iskanjasiga tushib qolmoqdalar. Ular o‘zlarining xalovatlarini oiladan emas balki manashu virtual olamdan topmoqdalar. Bu o‘z navbatida yoshlarning bilimsiz va savyasiz bo‘lishi, shuningdek mamalakta ravnaqi uning kelajagi uchun bolta urush sanaladi. Inson o‘zligini insongarchiligi, oilaviy qadryatlar, milliy ruh, an’analarni unutilishi bu esa o‘z ornida millat tanazulini keltirib chiqarishi hech bir insonga tushunarsiz hodisa emas.

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan global axborot maydonida kiber makon bilan bog‘liq yangidan-yangi tahdidlar yuzaga kelmoqda. Bundan kelib chiqadiki, virtual olamdagi hujumlardan himoyalanish masalasi dunyo hamjamiyatini jiddiy tashvishga solapti desak aslo mubolag‘a bo‘lmas. Olib borilgan izlanishlarimiz shuningdek tahlillarimizgaga ko‘ra, yer yuzi bo‘ylab har yili 500 milliondan ortiq kiber hujumlar uyushtiriladi. Har soniyada 12 nafar insondan biri kiber makonda sodir etilgan hujumlarning jabrlanuvchisiga aylanadi. Amerika Qo‘shma Shtatlari, Fransiya, Angliya, Germaniya, Belgiya, Luksemburg kabi rivojlangan davlatlarda jinoyatlarning 60-65 foizi kiber hujumlar orqali sodir etilmoqda. O‘zbekistonda ham so‘nggi 3 yilda bu turdagi jinoyatlar 9,3 baravarga ko‘payib, hozirda umumiy jinoyatchilikning qariyb 5.3 foiziga yetgan. Achinarlisi, axborot texnologiyalari yordamida huquqbuzarlik va jinoyatga qo‘l urgan shaxslar orasida yoshlar ko‘pchilikni tashkil etadi. Respublikamizda virtual olamdagi qonunbuzilishlarning aksariyati 16-23 yosh oralig‘idagi o‘smir-yoshlar tomonidan sodir qilinmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, kiberxavfsizlikni ta’minlash masalasi bugun har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Keling buni tarixiga bir nazar tashlasak: 1960-yillarda paydo bo‘lgan ARPANET, ehtimoliy urush sharoitida xavfsiz harbiya aloqaning davom etishi va zarar ko‘rmasligi uchun hamda kompyuterlardan ma’lumotlarni boshqa kompyuterlarga o‘tkazish maqsadida AQSh tomonidan yaratilgan. Vaqt o‘tishi bilan nomi Internetga o‘zgargan ushbu tarmoq tizimi millionlab tarmoqlar va milliardlab qurilmalarni birlashtirgani uchun yirik virtual tarmoq sifatida vujudga kela boshladi. Internetdan keng foydalanish, kompyuterlar va mobil telefonlar kabi texnologik qurilmalarning rivojlanishi bilan axborot tizimlarida katta o‘zgarishlar ro‘y berdi. Kibermakon internet tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan muloqot maydonini ifodalovchi voqelik sifatida 1990-yildan boshlab keng miqyosida rivojlanib, takomillashib kelmoqda. Kibermakon tushunchasini dastlab kanadalik yozuvchi Uilyam Gibson 1982-yil “Burning Chrome” nomli hikoyasida yozadi. Shundan keyin esa Gibsonning 1990-yilda yozib tugatgan “Neuromancer” nomli texno-utopik fantastik trilogiyasida ishlatilgan. Yuqoridagi asarda kibermakon tushunchasi millionlab odamlarning jamoaviy sarob, xayolparastlikning o‘ziga xos ko‘rinishi sifatida yoritb o‘tilgan. Bu yerdagi sarob hamda xayolparastlik inson ongida subyektiv psixologik holat sifatida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy nuqtai-nazardan kelib chiqadigan bo‘lsak kibermakon deganda internet tarmog‘i orqali bir-biri bilan bog‘langan, shu davrning o‘zida yer yuzining turli geografik nuqtalarida kesishuvchi har qanday kompyuterning grafik sifatidagi ma’lumotlariga o‘ralashib qolgan kishilar jamoasi tushuniladi. Shu sababli, davlatlar, odamlar va tashkilotlarning har bir sohasida informatsion muhiti paydo bo‘ldi. Kiber sohada nafaqat faol bo‘lishga urinish, balki faoliyatni himoya qilish zarurati ham paydo bo‘ldi. Internetning paydo bo‘lishi bilan kompyuterlar sonining ko‘payishi va yangi texnologik vositalarning paydo bo‘lishi hujum usullarining o‘tmishdan hozirgi kunda mavjud shakliga o‘zgarishiga olib keldi. Kiber sohada, maqsadli tizimlarni buzish va yaroqsiz holga keltirish uchun shaxslardan yirik tashkilotlarga, terror tashkilotlaridan davlatlarga turli manbalar tomonidan ko‘plab hujumlar amalga oshirilmoqda. Bunday harakatlar bugungi kunda "kiber-hujum" deb ataladi. Kiberhujum - bu kibermakonda foydalanish, buzish, o‘zgartirish, tizimlarga kirishga to‘sqinlik qilish yoki kiber makondagi ma'lumotlarga zarar yetkazish maqsadida amalga oshiriladigan faoliyat turi hisoblanadi. Kiberjinoyatlar deyilganda biz kibermakonning ichida yoki uning vositasi orqali sodir etilgan jinoyatlar majmuini tushunishimiz lozim. Masalan kiber jinoyatlarga: kibermakonda kompyuterga, kompyuter tarmoqlariga, axborot tizimiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri hujum qilish yoki ushbu tizimlardan

foydalanish orqali har qanday huquqbuzarliklar sodir etish hamda unga taalluqli ma'lumotlarni yaratish, saqlash uning tarkibi va uzatilishi bilan bog‘liq holda qayta ishlash kiradi.

Shu o‘rinda bugun kibermakondagi voqeliklarni ko‘radigan bo‘lsak, “Kibermakon”da din niqobidagi “kiberhujum”lar tahdidi - din niqobi ostidagi ekstremistik tashkilotlarning saytlarida asosan davlat to‘ntarilishi va xunrezlik urushlari yoritilib boriladi. Bugungi kunda dunyoda eng katta xavf solib turgan ISHID guruhining internet kibermakonidagi axborot hujumi va tahdidini keltirib o‘tish mumkin. Ushbu virtual olamda ISHID go‘yo Islom yo‘lida “qurbon” bo‘layotganlarningi aks etgan videolavhalar vafotosuratlar joylashtirilgan.

“Odnoklassniki”, “Facebook”, “Instagram”, “Twitter”, “Vkontakte” ijtimoiy tarmoqlarida buzg‘unchilik va yot g‘oyalarni targ‘ib qiluvchi yuzlab guruhlar mavjudligi fikrimizning yaqqol misoldir. Islom dinini noto‘g‘ri, qabih maqsadlarda talqin etish, dinga siyosiy tus berib, hokimiyatni qo‘lga kiritish ularning asl maqsadlari hisoblanadi. Ushbu turadagi terroristik guruhlar bugungi tahlikali zamonda kiberterrorchilikni vujudga keltirmoqda. Ho‘sh kiberterrorchilik o‘zi nima? Kiberterrorchilik bu tahdid yoki qo‘rqitish orqali, internetdan foydalangan holda, siyosiy yoki mafkuraviy muvaffaqiyatga erishish maqsadida uyushtiriluvchi kiberhujumlardir. Kompyuter viruslari, kompyuter qurtlari, fishing, zararli dasturlar, apparat usullari, dasturlash skriptlari kabi vositalar yordamida kompyuter tarmoqlarini, xususan, Internetga ulangan shaxsiy kompyuterlarni qasddan, keng miqyosda buzish harakatlari internet terrorizmining ko‘rinishi bo‘lishi mumkin. Ba’zi olimlar Terroristik tashkilotlar tomonidan signalizatsiya, vahima yoki jismoniy buzilishlarni yaratish maqsadida axborot tizimlariga qarshi hujumlarni buzish bilan bog‘liq juda tor ta’rifni tanlaydilar. Boshqa olimlarlar esa kiberjinoyatni o‘z ichiga olgan kengroq ta’rifni afzal ko‘rishadi. Kiberhujumda ishtirok etish, hatto zo‘ravonlik bilan amalga oshirilmagan bo‘lsa ham, terror tahdidi idrokiga ta’sir qiladi. Ba’zi ta’riflarga ko‘ra, onlayn faoliyatning qaysi holatlari kiberterrorizm yoki kiberjinoyat ekanligini farqlash qiyin bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining qonuni, 15.04.2022-yildagi O‘RQ-764-son O‘zbekiston Respublikasining kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi qonuni
2. https://iiv.uz/. F.Y.Elmirzaev. Kibermakonda din va axborot iste’moli madaniyati
3. Akyeşilmen, Nezir, Cybersecurıty And Human Rıghts, 2018.
4. Quronov M.Targ‘ibot tamoyillari. -T:.Ma’naviyat 2015.
6. Nuriymon Abulxasan. Jamiyat siyosiy barqarorligiga diniy mazmundagi virtual tahdidlarning ta'siri. 23.00.02 – siyosiy institutlar, jarayonlar va texnologiyalar siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati
7. https://iiv.uz/. F.Y.Elmirzaev. Kibermakonda din va axborot iste'moli madaniyati Louis Couffignal, Burning Chrome 1958.
8. Singer and Friedman, Cybersecurity and Cyberwar 2013